

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผกา มาศ บุตรสาตี¹ / สุพัตรา รักการศิลป์² / เอมอร แสงวโรดม³

¹ อาจารย์ สาขาวิชาการบัญชี คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

²⁻³ อาจารย์ ผศ.ดร. สาขาวิชาการบัญชี คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

อีเมล: mon-noi@hotmail.com

รับต้นฉบับ 16 กรกฎาคม 2562; ปรับแก้ไข 6 ตุลาคม 2562; รัับตีพิมพ์ 8 ตุลาคม 2562

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศึกษารูปแบบการเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และศึกษาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากชุมชนในเป้าหมายในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 พื้นที่ ประกอบด้วย เทศบาลตำบลท่ากอน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร องค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ชัย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไทย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองบัว อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนตำบลพระเสาร์ อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำใส อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด และองค์การบริหารส่วนตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ โดยเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

ผลการวิจัย พบว่า 1) การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าชุมชนมีการบริหารจัดการกลุ่มภายใต้การนำของประธานกลุ่ม ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกับสมาชิกกลุ่ม โดยรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนมีแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่มแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการกลุ่ม จะมีแนวทางในการดำเนินงานโดยการใช้ผู้นำชุมชน หรือผู้ที่มีความรู้เป็นตัวขับเคลื่อน โดยการให้ผู้นำหรือผู้ที่มีความรู้เป็นประธาน/เป็นหัวหน้ากลุ่มในการดำเนินงาน ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น และ 2) กลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ทำให้กลุ่มมีปัญหา เนื่องจาก ในการดำเนินงานกลุ่มยังขาดผู้นำที่มีจิตอาสาในการขับเคลื่อน ยังมีการมุ่งประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนร่วม ไม่มีการเสียสละเวลา และบุคคลที่เป็นผู้นำหรือประธานกลุ่มจะมา



วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562)

จากบุคคลที่เป็นสมาชิกที่ไม่ใช้ผู้นำภายในชุมชน ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านการบริหารจัดการชุมชน พบว่า ชุมชนควรมีการบริหารจัดการกลุ่มร่วมกับโดยผ่านกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ดังนี้ 1.1) การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชน 1.2) ความเข้มแข็งหรือศักยภาพในการบริหารงานของผู้ผู้นำ 1.3) การมีกฎ กติกา หรือระเบียบในการดำเนินงานที่ใช้ร่วมกัน 1.4) องค์ความรู้ในการดำเนินงานของกลุ่มและ 1.5) การใช้ทรัพยากรในการดำเนินงานร่วมกัน 2) การศึกษารูปแบบการเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ชุมชนมีรูปแบบการเพิ่มมูลค่าสินค้าที่ภายใต้การบริหารจัดการของผู้นำชุมชนและประธานกลุ่ม ดังนั้นในการเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนมีกระบวนการ ดังนี้ 2.1) ชุมชนที่มีผลิตภัณฑ์เดิมจะดำเนินการแปรรูปผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย การสร้างเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การลดต้นทุนการผลิตของผลิตภัณฑ์ลงโดยการให้ความรู้กับสมาชิกกลุ่ม เช่น วิธีการคิดต้นทุน การจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่าย และการให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพมากขึ้น และการกำหนดราคาสินค้า เป็นต้น และ 2.2) ชุมชนที่ยังไม่มีผลิตภัณฑ์แต่มีวัตถุดิบภายในชุมชน จะดำเนินการโดยพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ที่เกิดจากความต้องการของชุมชน ชุมชนสามารถทำได้เอง โดยใช้องค์ความรู้ วัตถุดิบ และวิธีการที่มีอยู่ภายในชุมชน ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีผลิตภัณฑ์ใหม่เกิดขึ้น และ 3) การศึกษาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้า ชุมชนมีการพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าด้วยวิธีการหลากหลาย ได้แก่ การจำหน่ายสินค้าผ่าน Facebook Line และการวางจำหน่ายหน้าร้านค้าชุมชน โดยช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าจะได้รับการหนุนเสริมผ่านผู้นำองค์กรหรือผู้กลุ่ม เช่น นายกเทศมนตรี หรือนายกองคการบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความกว้างขวางเป็นที่รู้จักของบุคคลหลาย ๆ คน ส่งผลให้สินค้าสามารถจำหน่ายได้เพิ่มขึ้น

คำสำคัญ

แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็ง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ความยั่งยืน



วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562)

Approach of Strengthening for the Economic Development of Sustainable Communities in Northeast Region

Pakamat Butsalee¹ / Supatra Rakarnsin² / Em-on Sawaengwarot³

¹ Lecturer of Accounting Program, Faculty of Management Science, Buriram Rajabhat University

²⁻³ Assistant Professor Dr. of Accounting Program Faculty of Management Science, Buriram Rajabhat University

E-mail: mon-noi@hotmail.com

Received 16 July 2019; Revised 6 August 2019; Accepted 8 August 2019

Abstract

This research was a qualitative research aimed at studying the participatory management approach for sustainable community economic development in the northeastern region, studying on value added model of community in Northeast region, and studying the distribution channel of the community product in Northeast region. The data was collected from the target communities in Northeast region of 7 areas which consisted of Thakon Municipality, Akat Amnuai District, Sakon Nakon, Pho Chai Sub-district Administration Organization, Wapi Pathum District, Maha Sarakham, Ban Thai Sub-district Administration Organization, Khuang Nai District, Ubon Ratchathani, Muang Bua Sub-district Administration Organization, Chumphon Buri District, Surin, Phrasao Sub-district Administration Organization, Maha Chanachai District, Yasothon, Namsai Sub-district Administration Organization, Chaturaphak Phiman District, Roi Et, and Si Narong Sub-district Administration Organization, Chumphon Buri District, Surin. This was a participatory action research (PAR).

The results revealed that 1) studying the participatory management approach for sustainable community economic development in the northeastern region was found that the community was managed by the group president, which coordinated with the group members. The community management approach was divided into two groups: 1) Successful group management was guided by the use of community



presidents or knowledgeable people. Community presidents or knowledgeable people were the heads / leaders in the group as a result, the group strengthened and 2) the group which had not succeeded in operating the group's operational problems due to the lack of leaders who volunteered to drive the operation, focusing on personal benefits rather than the benefits of participation, no sacrifice of time, the leader or a group president would come from the non-leader who was not a leader within the community. Therefore, the process of strengthening the community in community management was found that community should be managed by a joint group processes and procedures which were as follows: 1.1) Taking part in the operation of the community 1.2) Strength or ability of leader management. 1.3) Having rules and regulations for operations. 1.4) Knowledge of community operations and 1.5) Use of resources in the joint operations 2) Studying on value added model of community in Northeast region was found that the community had got a value added model that was under the management of community leaders and group presidents. Therefore, in order to increase the value of community products, the process was as follows: 2.1) Communities with existing products would process a variety of products, creating a unique product which was unique to the community, reducing production costs of products by educating group members, such as costing methods, accounting for income and expense and educating on information technology, developing more quality products, and product pricing, etc. and 2.2) communities which had not got products but had raw materials within the community would be developed by developing new products based on community needs. The community could do this by using knowledge, raw materials and methods available within the community resulted in the community produced new products and 3) Studying the distribution channel of the community product in Northeast region was found that development of distribution channels, the community had developed a distribution channel through a variety of methods, including the sale of products via the Facebook application, Line application and the release of the community storefront. Product distribution channels would be reinforced through the



วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562)

organization leader or group leader such as presidents of municipality or sub-district administration organization, sub-district headmen, village headmen who were well known to many people resulting in increased sales.

Keywords

Strengthening Approach, Community Economic Development, Sustainability



วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562)

ที่มาและความสำคัญ

การพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 - 2559) มุ่งพัฒนาภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและการสร้างสมดุล การพัฒนา ยึดเป้าหมาย คือ คนไทยภาคภูมิใจในความเป็นไทย มิมีมิตรไมตรีบนวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง (วชิราภรณ์ สุรธนะสกุล และคณะ, 2560, น. 91) ประกอบกับแนวทางในการขับเคลื่อนประเทศไทยให้มีความเข้มแข็งมั่นคงมั่งคั่งและยั่งยืนในยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคมในการสร้างโอกาสการเข้าถึงบริการทางสังคมยังให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยการพัฒนาและบริหารจัดการชุมชนและพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมซึ่งมีแนวทางสำคัญในการพัฒนา คือ 1) การสร้างศักยภาพให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ได้ด้วยตนเองโดยการสร้างองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการให้กับชุมชนเน้นการสร้างการยอมรับภายใต้การสร้างเจตคติที่ถูกต้องบนพื้นฐานการเรียนรู้ร่วมกันในสังคมตลอดจนการเสริมสร้างให้ประชาชนมีภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบทางสังคมโดยการเพิ่มช่องทางในการเข้าถึงข่าวสารเสริมสร้างการพัฒนาเครือข่ายที่มีศักยภาพในการพัฒนาภูมิคุ้มกันทางสังคมแก่ประชาชน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560 ; อ้างถึงใน วุฒิชัย สายบุญจง, 2561, น. 122)

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ได้มุ่งเน้นและส่งเสริมการพัฒนาประเทศให้บรรลุเป้าหมาย เพื่อให้คนไทยมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ได้รับความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการทางสังคมที่มีคุณภาพ ผู้ด้อยโอกาสได้รับการพัฒนาศักยภาพ รวมทั้งชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ เพื่อให้เศรษฐกิจเข้มแข็งแข่งขันได้ มีเสถียรภาพและมีความยั่งยืน สร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตและบริการเดิมและขยายฐานใหม่ โดยการใช้นวัตกรรมที่เข้มข้นมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากและสร้างความมั่นคงทางพลังงาน อาหาร และน้ำด้วยการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน เพื่อส่งเสริมพัฒนานวัตกรรมในการสร้างมูลค่าและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของสินค้าและบริการ ดังนั้น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ (Product Development) ของชุมชนจึงเป็นกระบวนการอีกส่วนของแผนฯ ที่เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบอาชีพของชุมชน ด้วยการช่วยให้ชุมชนมีผลิตภัณฑ์ใหม่หรือการปรับปรุงผลิตภัณฑ์เดิมในรูปแบบใหม่ เพื่อเป็นการสร้างคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้มีความโดดเด่น มีความน่าสนใจของผู้ซื้อ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564), 2558)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อศึกษารูปแบบการเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. เพื่อศึกษาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขอบเขตการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 พื้นที่ จำนวน 317 คน โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพที่อยู่ในชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 พื้นที่
2. พื้นที่ในการวิจัยได้แก่
 - 2.1 เทศบาลตำบลท่าก้อน อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร
 - 2.2 องค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ชัย อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
 - 2.3 องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไทย อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี
 - 2.4 องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองบัว อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
 - 2.5 องค์การบริหารส่วนตำบลพระเสาร์ อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
 - 2.6 องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำใส อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
 - 2.7 องค์การบริหารส่วนตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
3. ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ได้แก่ ปีงบประมาณ 2560 (1 ตุลาคม 2559 - 30 กันยายน 2560)

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร (Population) ที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 พื้นที่
2. กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 พื้นที่ จำนวน 317 คน โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพที่อยู่ในชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 พื้นที่

เครื่องมือในการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสังเกต เป็นต้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการดำเนินโครงการ (Project Management) ความสำเร็จของงาน มีกระบวนการที่จะทำให้โครงการวิจัยเกิดความสำเร็จในการบริหารโครงการ โดยอาศัยการบริหารจัดการที่เหมาะสม เพื่อให้เกิดความพึงพอใจใน 3 มิติ คือ เวลา (Time) งบประมาณ (Budget) และคุณภาพ (Quality) ดังนั้น กลยุทธ์ที่ใช้ในการดำเนินโครงการ แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมนักวิจัย เตรียมพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย และวางแผนการดำเนินงาน

1.1 การเตรียมนักวิจัย เป็นการประชุมนักวิจัย เพื่อวางแผนกิจกรรมในการขับเคลื่อนงานวิจัย เพื่อให้ได้กิจกรรมที่มีความเหมาะสมและมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2 เตรียมพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย เป็นการเตรียมกลุ่มเป้าหมายของการวิจัย ประกอบด้วย ทีมนักวิจัย เจ้าหน้าที่เครือข่าย อบต. ผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่ม และชุมชนกลุ่มเป้าหมาย พร้อมทั้งประสานงานเกี่ยวกับการดำเนินงานวิจัย สถานที่ที่ใช้ในการจัดเวทีในการขับเคลื่อนงานวิจัย

1.3 วางแผนการดำเนินงานเพื่อทำการทบทวนเป้าหมาย วัตถุประสงค์กระบวนการในการดำเนินงาน กำหนดบทบาทหน้าที่และวางแผนการทำงานร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 2 เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน และสังเคราะห์ข้อมูล

2.1 เก็บรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาสภาพของชุมชน บริบทของชุมชน ลักษณะประชากร ข้อมูลทางด้านกายภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม และด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการสัมภาษณ์ (Interview Guide) เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนองค์ประกอบกับเจ้าหน้าที่เครือข่าย อบต. ผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่ม และชุมชนกลุ่มเป้าหมาย

2.2 สังเคราะห์ข้อมูลนักวิจัยร่วมกับสรุปวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาสภาพของชุมชน บริบทของชุมชน ลักษณะประชากร ข้อมูลทางด้านกายภาพ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม และด้านทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การติดตามผล และการรายงานความก้าวหน้าของโครงการ

3.1 การกำกับติดตามผลการดำเนินโครงการวิจัยโดยการใช้กระบวนการในการติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินงานวิจัยแต่ละโครงการเป็นระยะ ๆ เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยเป็นไปตามแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้ และมีการรายงานปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมในแต่ละโครงการ

3.2 สังเคราะห์ผลการดำเนินโครงการย่อยเพื่อการรายงานความก้าวหน้าโครงการโดยการประชุมนักวิจัยเพื่อทำการสังเคราะห์ผลการวิจัยจากกิจกรรมที่นักวิจัยแต่ละโครงการได้มีการดำเนินงานไปแล้ว เพื่อเป็นการทบทวนและสังเคราะห์ผลการวิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 การสังเคราะห์ผล การถอดบทเรียน และสรุปบทเรียน

4.1 การสังเคราะห์ผล โดยใช้วิธีการสังเคราะห์ด้วยวิธีการบรรยายที่ได้จากบทสรุปของโครงการวิจัยรวบรวมข้อค้นพบของรายงานการวิจัยที่นำมาสังเคราะห์

4.2 การถอดบทเรียน โดยการถอดบทเรียนภาพรวมการดำเนินงานของโครงการวิจัย (Retrospect) เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในอนาคต

4.3 สรุปบทเรียนโดยการสรุปบทเรียนที่ได้จากงานวิจัย ซึ่งเป็นการสรุปบทเรียนระหว่างนักวิจัย เจ้าหน้าที่เครือข่าย อบต. ผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่ม และชุมชนกลุ่มเป้าหมาย

ขั้นตอนที่ 5 สรุปผล และการรายงานผลการวิจัย

5.1 สรุปผลการวิจัยรายงานการวิจัย

5.2 รายงานผล และจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างถูกต้องและแม่นยำมากขึ้น เนื่องจากเทคนิคสามเส้ามีจุดดำเนินการจากวิจัยเชิงคุณภาพและใช้เพื่อเสริมความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของการวิจัย การใช้เทคนิคสามเส้ามีองค์ประกอบ ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีความหมายทางความคิดในการให้ข้อมูล ประกอบด้วยนักวิจัย เจ้าหน้าที่เครือข่าย อบต. ผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่ม และชุมชนกลุ่มเป้าหมายที่ร่วมกันศึกษา แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย (Diversity of Sources of Information) เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลให้เกิดความถูกต้องและแม่นยำ ประกอบด้วยนักวิจัย เจ้าหน้าที่เครือข่าย อบต. ผู้นำชุมชน/ผู้นำกลุ่ม และชุมชนกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับการศึกษา แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่ การบริหารจัดการกลุ่ม การพัฒนามูลค่าสินค้า และช่องทางการจัดจำหน่าย เพื่อการเสริมสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ และร่วมพัฒนา



วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562)

กิจกรรมเพื่อการพัฒนาโดยเรียนรู้ จากการศึกษาชุมชนของตนเอง ศึกษาชุมชนอื่น ๆ การศึกษานอกสถานที่ ตลอดจนกระบวนการมีส่วนร่วม และกิจกรรมอื่น ๆ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสังเกต เป็นต้น

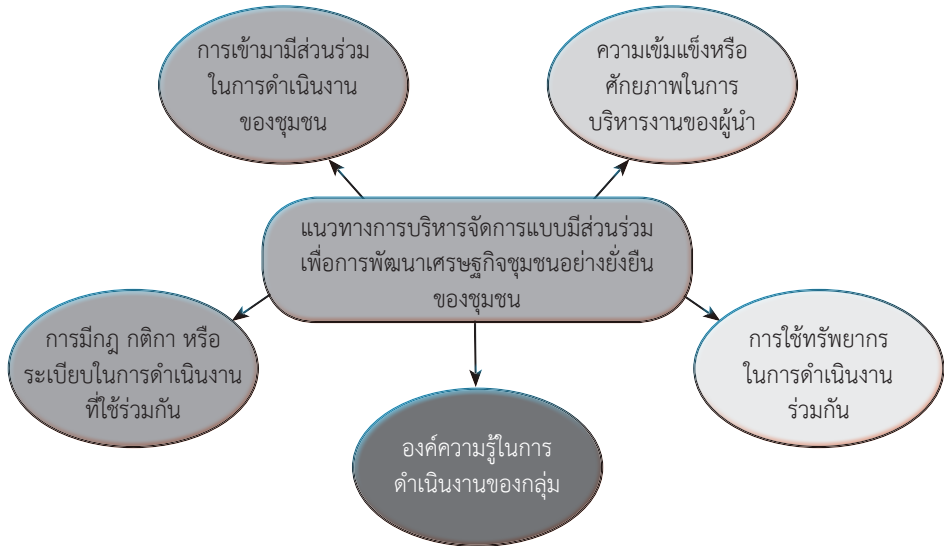
ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ผลการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าชุมชนมีการบริหารจัดการกลุ่มภายใต้การนำของประธานกลุ่ม ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกับสมาชิกกลุ่ม โดยรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนมีแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่มแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการกลุ่ม จะมีแนวทางในการดำเนินงานโดยการใช้ผู้นำชุมชน หรือผู้ที่มีความรู้เป็นตัวขับเคลื่อน โดยการให้ผู้นำหรือผู้ที่มีความรู้เป็นประธาน/เป็นหัวหน้ากลุ่มในการดำเนินงาน ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น และ 2) กลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ทำให้กลุ่มมีปัญหา เนื่องจาก ในการดำเนินงานกลุ่มยังขาดผู้นำที่มีจิตอาสาในการขับเคลื่อน ยังมีการมุ่งประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนร่วม ไม่มีการเสียสละเวลา และบุคคลที่เป็นผู้นำหรือประธานกลุ่มจะมาจากบุคคลที่เป็นสมาชิกที่ไม่ใช่ผู้นำภายในชุมชนดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านการบริหารจัดการชุมชนพบว่า ชุมชนควรมีการบริหารจัดการกลุ่มร่วมกับโดยผ่านกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

1.1) การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชน 1.2) ความเข้มแข็งหรือศักยภาพในการบริหารงานของผู้นำ 1.3) การมีกฎ กติกา หรือระเบียบในการดำเนินงานที่ใช้ร่วมกัน 1.4) องค์ความรู้ในการดำเนินงานของกลุ่ม และ 1.5) การใช้ทรัพยากรในการดำเนินงานร่วมกันดังรูปภาพ 1

วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562)



ภาพ 1 แนวทางการบริการจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

2. ผลการศึกษารูปแบบการเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า ชุมชนมีรูปแบบการเพิ่มมูลค่าสินค้าที่ภายใต้การบริหารจัดการของผู้นำชุมชนและประธานกลุ่ม ดังนั้นในการเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนมีกระบวนการ ดังนี้ 2.1) ชุมชนที่มีผลิตภัณฑ์เดิมจะดำเนินการแปรรูปผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย การสร้างเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การลดต้นทุนการผลิตของผลิตภัณฑ์ลงโดยการให้ความรู้กับสมาชิกกลุ่ม เช่น วิธีการคิดต้นทุน การจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่าย และการให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพมากขึ้น และการกำหนดราคาสินค้า เป็นต้น และ 2.2) ชุมชนที่ยังไม่มีผลิตภัณฑ์แต่มีวัตถุดิบภายในชุมชนจะดำเนินการโดยพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มาจากความต้องการของชุมชน ชุมชนสามารถทำได้อย่างโดยใช้องค์ความรู้ วัตถุดิบ และวิธีการที่มีอยู่ภายในชุมชนซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีผลิตภัณฑ์ใหม่เกิดขึ้น

3. ผลการศึกษาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าชุมชนมีการพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าด้วยวิธีการหลากหลาย ได้แก่ การจำหน่ายสินค้าผ่าน Facebook, Line และการวางจำหน่ายหน้าร้านค้าชุมชน โดยช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าจะได้รับการหนุนเสริมผ่านผู้นำองค์กรหรือผู้กลุ่ม เช่น นายกเทศมนตรี หรือนายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความกว้างขวางเป็นที่รู้จักของบุคคลหลาย ๆ คน ส่งผลให้สินค้าสามารถจำหน่ายได้เพิ่มขึ้น



วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562)

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือชุมชนมีการบริหารจัดการกลุ่มภายใต้การนำของประธานกลุ่ม ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกับสมาชิกกลุ่ม โดยรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนมีแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่มแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการกลุ่มจะมีแนวทางในการดำเนินงานโดยการใช้ผู้นำชุมชน หรือผู้ที่มีความรู้เป็นตัวขับเคลื่อน โดยการให้ผู้นำหรือผู้ที่มีความรู้เป็นประธาน/เป็นหัวหน้ากลุ่มในการดำเนินงาน ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น และ 2) กลุ่มที่ยังไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน ทำให้กลุ่มมีปัญหา เนื่องจาก ในการดำเนินงานกลุ่มยังขาดผู้นำที่มีจิตอาสาในการขับเคลื่อน ยังมีการมุ่งประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ไม่มีการเสียสละเวลา และบุคคลที่เป็นผู้นำหรือประธานกลุ่มจะมาจากบุคคลที่เป็นสมาชิกที่ไม่ใช่ผู้นำภายในชุมชน ดังนั้น กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้านการบริหารจัดการชุมชน พบว่า ชุมชนควรมีการบริหารจัดการกลุ่มร่วมกับโดยผ่านกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ดังนี้ 1.1) การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชน 1.2) ความเข้มแข็งหรือศักยภาพในการบริหารงานของผู้นำ 1.3) การมีกฎ กติกา หรือระเบียบในการดำเนินงานที่ใช้ร่วมกัน 1.4) องค์กรความรู้ในการดำเนินงานของกลุ่มและ 1.5) การใช้ทรัพยากรในการดำเนินงานร่วมกันเนื่องจาก ในการบริหารจัดการกลุ่มแต่ละกลุ่มจะมีการขับเคลื่อนกลุ่มโดยประธานกลุ่มหรือผู้นำกลุ่ม ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของสมาชิก การให้คำแนะนำ ช่วยเหลือสมาชิกกลุ่ม ส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน โดยแนวทางในการบริหารจัดการนั้นผู้นำกลุ่มจะต้องทำหน้าที่ในการบริหารจัดการทั้งภายในกลุ่ม และภายนอกกลุ่ม ซึ่งจะส่งผลให้กลุ่มเกิดความเข้มแข็งในการดำเนินงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของทวิชระเกียรติศักดิ์ (2559, น. 43) พบว่า บริบทเชิงพื้นที่ในการดำเนินงานและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนทั้งองค์การบริหารส่วนตำบล และชุมชน มีความพร้อมต่อการพัฒนา แนวทางและการดำเนินการส่งเสริมการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพ จะต้องสร้างจากภายใน ภายนอก และทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตามปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ ความรู้ การยอมรับ ศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมของภาคีสมาชิก และการมีชุมชนเป้าหมายเป็นศูนย์กลางของการสร้างความเข้มแข็งโดยที่ผลการดำเนินการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนา

อาชีพเชิงรูปธรรมได้ทำให้มีการพัฒนา จัดตั้งดำเนินงานและขับเคลื่อนการจัดหาทุนของกลุ่มอาชีพ ในทั้ง 15 หมู่บ้านตามความเหมาะสมและการตัดสินใจของแต่ละชุมชน

2. รูปแบบการเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ชุมชน มีรูปแบบการเพิ่มมูลค่าสินค้าที่ภายใต้การบริหารจัดการของผู้นำชุมชนและประธานกลุ่ม ดังนั้นใน การเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนมีกระบวนการ ดังนี้ 2.1) ชุมชนที่มีผลิตภัณฑ์เดิมจะดำเนินการแปรรูป ผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย การสร้างเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การ ลดต้นทุนการผลิตของผลิตภัณฑ์ลงโดยการให้ความรู้กับสมาชิกกลุ่ม เช่น วิธีการคิดต้นทุน การจัดทำ บัญชีรายรับ รายจ่าย และการให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพมากขึ้น และการกำหนดราคาสินค้า เป็นต้น และ 2.2) ชุมชนที่ยังไม่มีผลิตภัณฑ์แต่มีวัตถุดิบภายในชุมชน จะดำเนินการโดยพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ที่มาจากความต้องการของชุมชน ชุมชนสามารถทำได้เอง โดย ใช้องค์ความรู้ วัตถุดิบ และวิธีการที่มีอยู่ภายในชุมชน ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีผลิตภัณฑ์ใหม่เกิดขึ้นเนื่องจาก การเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชน เป็นรูปแบบของการการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพา ตนเองได้ด้วยการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ภายใน ชุมชน พร้อมทั้งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการดำเนินงานที่จะนำมาช่วยในการส่งเสริมให้สินค้า หรือผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น มีการร่วมกันคิด ตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานนั้น ๆ สอดคล้องกับแนวคิดของสุจินดา เขียมศรีพงษ์ และปิยวัน เพชรหมี่ (2560, น. 62) พบว่า เอกลักษณ์ ของลวดลายผ้าไทยโบราณของกลุ่มบ้านภูฝักไถ่นั้น เป็นผ้าชิ้นหัวแดงตีนก่าน มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีลายจำนวน 12 ลายบนผืนเดียวกัน ได้แก่ ลายนาค ลายหงส์ ลายหมากจับ (เดี่ยว/คู่) ลายตุ้ม ลายขอ ลายหอประสาท ลายเอี้ยว ลายเปีย ลายเพียง (คว่ำ/หงาย) ลายคัน ลายดอกแก้ว ลายดอกผักแว่น เรียกว่า ลายหมี่คร้าว และแนวทางในการสร้างมูลค่าเพิ่มสู่เชิงพาณิชย์เน้นการสร้างคุณค่าทางด้านผลิตภัณฑ์ จาก 5 แนวทาง คือ การปรับลดจำนวนลวดลายบนผืนผ้าลง การพัฒนาลายเดี่ยวให้เป็นลายใหม่ จนได้พัฒนาเป็นลายดอกผักแว่น และลายหอประสาทเป็นหมอนอิง โซฟา ที่ใส่ไอแพท เป็นต้น และ การสร้างโลโก้ให้กับผลิตภัณฑ์ผ้าทอเพื่อสร้างการจดจำ

3. ช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าในการ พัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชน ชุมชนมีการพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าด้วยวิธี การหลากหลาย ได้แก่ การจำหน่ายสินค้าผ่าน Facebook, Line และการวางจำหน่ายหน้าร้านค้า ชุมชน โดยช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าจะได้รับการหนุนเสริมผ่านผู้นำองค์กรหรือผู้กลุ่ม เช่น นายก เทศมนตรี หรือนายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความกว้างขวางเป็น



วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562)

ที่รู้จักของบุคคลหลาย ๆ คน ส่งผลให้สินค้าสามารถจำหน่ายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจาก ในการจัดจำหน่ายสินค้าของชุมชน ชุมชนต้องมีการพัฒนาช่องทางในการจัดจำหน่ายสินค้าให้มีความหลากหลายโดยอาศัยช่องทางต่าง ๆ ผ่าน โซเชียลมีเดียต่าง ๆ (Social Media) ได้แก่ Facebook, Line ซึ่งจะส่งผลให้สินค้าของชุมชนเข้าถึงมือผู้บริโภคได้เร็วขึ้น นอกจากนั้นช่องทางในการจัดจำหน่ายสินค้าประเภทหน้าร้านยังถือได้ว่าเป็นช่องทางที่มีความน่าสนใจอีกหนึ่งช่องทาง เนื่องจากเป็นช่องทางที่ทำให้ผู้บริโภคหรือลูกค้าสามารถจับ และมองเห็นสินค้าตัวจริงได้จะส่งผลให้ผู้บริโภคหรือลูกค้าได้รับความพึงพอใจหรือชอบใจในผลิตภัณฑ์นั้น ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยประสิทธิ์ รัตนภักดิ์ และคณะ (2561, น. 42) พบว่า แนวทางการพัฒนาช่องทางในการจัดจำหน่ายโดยการดำเนินการลักษณะโครงการที่ช่วยน้อม เป็นการดำเนินการในลักษณะที่ผู้ประกอบการที่มีช่องทางการตลาดที่มีศักยภาพให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ประกอบการอื่น ๆ ควรพัฒนาด้านการจัดวางสินค้าบนชั้นวางให้มีความโดดเด่น ควรมีศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนซึ่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์หลากหลาย เพื่อสามารถดึงดูดความสนใจของลูกค้าหรือนักท่องเที่ยวได้มากขึ้น ส่วนการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทอาหารต้องเน้นคุณภาพ และมาตรฐานของตัวสินค้ามีความแตกต่างมีเอกลักษณ์สอดคล้องกับความต้องการของลูกค้า และต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

- 1.1 ผู้นำชุมชนควรมีการนำรูปแบบการบริหารจัดการไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดความสำเร็จเพิ่มมากขึ้น
- 1.2 ผู้นำชุมชนควรนำกระบวนการเพิ่มมูลค่าสินค้าไปพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายได้
- 1.3 ผู้นำชุมชนควรเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้า

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1 ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการบริหารจัดการระหว่างกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการบริหารงานกับกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จในการบริหารงานเพื่อให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง
- 2.2 ควรศึกษามาตรฐานคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการเพิ่มมูลค่าสินค้าของชุมชนแต่ละพื้นที่
- 2.3 ควรศึกษาการยกระดับผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้เป็นผลิตภัณฑ์ของตำบลเพื่อสร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์

เอกสารอ้างอิง

- ทวี วัชรเกียรติศักดิ์. (2559). “การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยพัฒนา กลุ่มอาชีพในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา” *วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. 5(1): 43-54.
- วชิราภรณ์ สุรณะสกุล และคณะ. (2560). “รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยวิทยาลัยชุมชน.” *วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยสวนดุสิต สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 13(2) : 91 - 112.
- วุฒิชัยสายบุญจวง. (2561). “ชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของชาวชุมชนกรณีศึกษาบ้านปลายคลอง บางโพธิ์เหนือหมู่ที่ 3 ตำบลบางโพธิ์เหนืออำเภอสามโคกจังหวัดปทุมธานี.” *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*. 8(1) : 119 - 129.
- ประสิทธิ์ รัตนภักดิ์ และคณะ. (2561). “การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายและการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทอาหารในจังหวัดสงขลา.” *Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences)*. 11(4) : 42 - 51.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2558). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2560ก). *ร่างยุทธศาสตร์ระยะ 20 ปี*. ค้นเมื่อ 28 กันยายน 2560, จาก: www.nesdb.go.th.
- สุจินดา เจริญศรีพงษ์ และปิยวัน เพชรหมี. (2560ข). “การสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย : กรณีศึกษาผ้าทอลายโบราณ.” *Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences)*. 10(4) : 62 - 85.

